

DOMINANCIAVISZONYOK ÉS EVÉSZAVAROK

avagy a megevett hatalom

Forgács Attila – Túry Ferenc – Németh Marietta

Sigmund Freud megfigyelései óta nyilvánvaló, hogy az orális aktivitás mély érzelmi feladatokat tölt be. Az ember látszólag minden cél nélkül rágógumizik, napraforgót, pattogatott kukoricát rágcsál, vagy cigarettázik. Máskor mértéktelenül iszik, még akkor is, ha nem szomjas. Ellenállhatatlan vágyat érez a zabálásra, miközben túlsúlyára panaszkodik.

Hasonló jelentősége lehet a test méretének is, máskülönben miért ne tudnánk könnyedén megszabadulni a felszedett túlsúlytól? A leadott kilók mellett valami mást is elveszít az ember, amikor drasztikus módszerekkel (például a bél egy szakaszának eltávolításával) visszafordíthatatlanul lefogyasztják. Az ilyen személyek szorongóvá és levertté válnak. Az öngyilkosság is gyakoribb közöttük (Espmark, 1992). A legtöbb biztosnak kikiáltott fogyókúra valójában hosszú távon teljesen eredménytelen, a nehezen leadott kilók gyorsan visszarakódnak. A tartós éhezés drasztikus és semmi más külső hatáshoz nem hasonlítható személyiségváltozást és morális romlást okozhat.

Az evészavarokban sokszor a dominanciakérdések állnak a tünetnemzés előterében. Anorexiában gyakori, hogy az egyre fogyó beteg a súlyvesztéssel igyekszik eltűnni a világból, egyes betegek az árnyékukat is sokallják. Ez a tendencia egyszersmind erősen ambivalens jelentésű: így kerül a család figyelmének középpontjába a beteg, tehát éppen-séggel dominanciát harcol ki, uralkodik a családon, evési dacával központi helyzetet teremt magának. A meghalás kockázatát vállalva — megszűnve — akarnak dominanciát. A családot éppúgy kontrollálni szeretnék, mint a testüket. Jóllehet a test — elszabadulva — már a saját útját járja (Vandereycken, 1991).

Az étel, az evés és a test mérete igen fontos feladatokat tölt be lelki életünkben. Az étkezéshez fűződő szokások éppúgy kifejezhetnek dominanciát, ahogyan a meghitt szeretet jele is lehet (Forgács, 1991). A *Szeress Mexikóban* című regény hősnője például mindenfajta érzelmét az ételekbe főzi bele (Esquivel, 1994).

Ezeket a megfigyeléseket használják fel az úgynevezett „*lunch session*”-ökben a strukturális családterápia követői. Megfigyelik az együtt evő pácienseket, hiszen az asztal kö-

rül felmértülő érzelmek és interakciók elemzése által könnyedén megérthető a család dominanciaviszonyai (Minuchin, 1974).

A táplálékból lett hatalom metaforái

Egy XVIII. századbeli táplálkozástudós szerint az ősháborúk végső célja a területszerzés, a jó legelők, a halakban gazdag vizek, végül is a táplálék megszerzése volt (Brillat-Savarin, 1919). Az óegyiptomiaknál egyébként a táplálék („*kau*”) és a hatalom („*bau*”) szavak rendkívül hasonlítanak egymásra (Dobrovits, 1979).

Az élelem birtoklása valódi hatalmat jelent ott, ahol szűkösen van belőle. Az ornitológusok visszajára tudják fordítani a madárvilágban a fölérendeltségi viszonyokat az etető áthelyezésével. Minél közelebb kerül az etető egy egyed megszkott tartózkodási helyéhez, annál inkább sikerül társai fölé kerekednie (Majer, 1987).

Az étek birtoklása és a fölény alapvető kapcsolatát Hans Sach *Schlarrafenland* című művében is megjelenítette. Egy olyan országot álmodott meg, ahol a telhetetlen étvágy a legfőbb erény. Minél falánkabb valaki, annál nagyobb a hatalma és annál nagyobb becsben van. Aki például megütözik a véres hurkákkal, azt lovaggá ütök...

Státuszjelző ételek

Ismertek a menük sorában olyan ételek, melyek társadalmi rangot fejeznek ki, pl. a kaviár, vagy mint régen a só (amit fizetőeszközként is használtak), vagy a krumpli (aminek fogyasztása, Európában sokáig csakis a nemesek kiváltságos előjoga volt) (Csupor, 1979). A fehér színű ételek annyira fontos hatalmi bélyeget hordoztak, hogy nemritkán gipsszel, timsóval, sőt mérgező ólomfehér festékkel színezték, nehogy csorbát szenvedjen az előkelőség (Brierley, 1973). A közhiedelem szerint a bifsztek, az erőleves vagy a kakasételek erőt és hatalmat adnak fogyasztójuknak. Máshol az étel fűszerezettsége jelzi az elfogyasztó dominanciáját. A mexikóiaknál, a spanyoloknál, és a magyaroknál annál férfiasabb valaki, minél csípősebb ételt képes lenyelni, vagy minél erősebb dohányt szív, még akkor is, ha esetleg megfullad ezektől. A fogyasztói világban külön jelentőséggel bír az, hogy ki hol elégti ki táplálkozási ösztönét.

A testméret filogenetikus jelentése

A nagy test, mint az erő és a hatalom szimbóluma a filogenezis korai szakaszán, már a halaknál megjelenik. Két egyed között a dominanciaküzdelmet különféle erődemonstrációk vezetnek be: ilyen például az úszók kifeszítése, a kopolyúk széttárása (pl. a számi harcshalaknál), a test felfújása (a békáknál), a tollazat, a szőrzet felborzolása, a támadófejek (pl. fogazat) mutogatása. Ha elég meggyőzőek a testméret szimbolikus hatalmi jegyei, már ez is eldöntheti az egyedek közötti rangsort, nem szükséges ténylegesen harcba szállni. Ezzel szemben az alárendelt állat igyekszik minél kisebbé válni, elfedi minden agressziót

kiváltó testrészt. Az állat tolla, szőrzete ilyenkor lesimul, kiálló testrészeit (fülét, farkát) behúzza. A rangsorban elfoglalt helyet a fizikai erő és a testsúly alapvetően meghatározza. A státuszjelző morfológiai bélyegek elvesztése a rangsorban már elfoglalt helyről való lecsúszással fenyeget. A rangban előrébb álló nagy testű egyed számtalan előnyt élvez. A domináns egyed előjogokkal rendelkezik a párzáskor, és még többet is ehet.

A testméret kultúranropológiai jelentése

A természeti népeknél még ma is a testsúly az egyik leglényegesebb szempont a közösségi hierarchia szerveződésében (Szollár, 1986). Az újabb kultúrákban még sincs olyan nyílt érvényű jelentése a testméretnek, mint a filogenetikus hagyományokban. Az elhízott embereket sokan szánalomra méltónak tartják, sőt gyakran általános szociális rosszállás is nehezedik rájuk. A spártaiak egyenesen kizárták őket az állami funkciókból. Egy mai amerikai felmérés szerint a munkaadók 16%-a nem kíván kövér nőket alkalmazni. A kövér emberek státusát sok tekintetben hasonlóknak tartják a feketék ötvenes évekbeli státusához. A megkülönböztetés ellen elszántan harcolnak a kövérek (Herman, 1976).

Ezzel szemben még ma is vannak olyan helyzetek, amikor a kövérség nemcsak engedélyezett, hanem kifejezetten elfogadott is. Aligha lehetne ékesebb bizonyítékot találni erre a japán szumó birkózók példájánál. A punjabi indiánok még ma is így üdvözlik egymást: „you look fat and fresh today”, azaz „kövérmek és frissnek látszol ma” (Nasser, 1988). Európában pedig a legtöbb családnak a kövér gyermek az egészséget, míg a sovány a szegényes nevelést és a betegséget implikálja. Szabó Zoltán *A tardi helyzet* című művében így dicsérik a gyermeket: „milyen szép kövér gyerek”. Ugyanebben a műben — érthetően — az egyik gyermek legfőbb vágya: „...és kövér is szeretnék lenni”. Móríz Zsigmond *Tündérkert* című regényében a sovány kis mesterember ekképp sóhajt fel: „Milyen jó kövérek az urak!” Geoffrey Chaucer a *Canterbury mesék*ben egy földesúr hatalmáról írja: „In his own shire he was a man of weight”. A *man of weight*, azaz a súlyos ember egyben a fontosság és minőség embere is. A magyarban is gyakorta mondjuk valakire, hogy fajsúlyos, ha kimagasló érdemei vannak.

A domináns pozíciót elfoglaló, vezető beosztású férfiak még ma is kövérebbek az átlagnál. A felső vezetői beosztásban dolgozó férfiak 64 százaléka túlsúlyos, míg az átlag értelmiség körében csak 40–50 százalékos a túltápláltság aránya. A vezetői szinteken felfelé haladva a túlsúlyosak aránya egyre fokozódik. Rendkívül magas a diploma nélküli vezetők körében az elhízás (Béki, 1986). A hozzáértés hiányát az ősi domináns test, a megjelenés — úgy tűnik — pótolhatja. Érthető hát Andersen (1959) kesergése: „A mai világban csak az viszi valamire, akinek pocakja van. Azt észreveszik.”

Hippokratész tanítása szerint az orvosnak jól táplált ember benyomását kell kelteni, mert a beteges külsejű doktor nem sok bizalmat kelt a gyógyító készséget illetően. Az ókori bölcs vélekedését egy mai vizsgálatban igazolni tudták. A betegek többsége a testes orvosra szívesebben rábízná magát, hiszen számukra ez sugároz erőt, hozzáértést és biztonságot (Sándor, 1968). Egy felmérésünk szerint a férfi orvosok zöme — mintha olvasta volna Hippokratész intelmét — szeretne egy-két kilóval testesebb lenni (Túry, 1994). A kövérség nem egyszerűen egy orvosi probléma, hanem ódon eredetű kommunikációs jel-

zés is, ami a dominancia és a pozitív érzések kifejezését, ezáltal pedig az önmegvalósítást is hivatott segíteni. Ez magyarázhatja azt a tényt, hogy kevés férfi igyekszik súlytöbbletétől megszabadulni, ha valamilyen betegség egyébként erre nem kényszeríti (Joó, 1991). A férfiak „nagyevése” gyakran szociális értéket képvisel, ezért nem is titkolják ezt, míg a nők ezzel szemben rejtetten, szorongva, büntudattal és kényszeresen birkóznak meg a leküzdhetetlen kontrollvesztettséggel (Túry, 1989).

A hajkorona és a fölény

Valami történik a nőkkel is, mihelyt a társadalmi csúcsra kerülnek. Többek között Mrs. Thatcher, illetve Lady Diana azonnal megváltoztatta a hajviseletét. Feltupírozták a hajukat, így növelve meg a testük nagyságát, a dominancia kifejezésének ősi módján. Úgy tűnik, hogy az alacsony nők manapság hajjal és válltömessel akarják „überolni” asszonytársaikait (Du Cann, 1991).

A megevett kisebbrendűség

A kövér embert gyakran kisebbrendűségi érzés is gyötri, amit a túlméretezett súllyal szoktak magyarázni. Azonban ennek fordítottja is igaz lehet. A kövér ember leginkább az evésben és a súlygyarapításban ér el sikereket. Kisebbrendűségi érzését végül is megeheti, a dominanciát sugalló nagy testtel kompenzálhatja. Miközben kisebbrendűnek, tehát kicsinek érzi magát, a teste nagy lesz. Ezáltal maga a test kisebbrendűségi érzésekkel bajlódó viselője válik *hatalmassá*, hiszen a méret — mint a filogenezisben — értékjelző is lehet, ősdominanciát is takarhat. Ezt jelzik a *nagyra tartja magát*, *nagyképű*, *dagad a keble a büszkeségtől* stb. kifejezéseink. A kompenzációs folyamatot jól illusztrálják a magyarban használatos egyes kifejezések: *felfwalkodott*, *pöffeszkedő* stb. Ezek angol nyelvű megfelelői az *inflated* vagy a *puff up* kifejezések, amelyek szintén *felfújt*, *pöffeszkedő* jelentésűek. Ugyanilyen jelentései vannak a német *aufgeblasen* szónak. Az angol *swollen head* kifejezés jelentése öntelt, beképzelt, nagyképű, de szó szerinti fordítással *dagadt fej* jelent. Az angol *rise* ige egyaránt jelenti, hogy dagad és feljebb jut a társadalmi ranglétrán. Ilyen módon a kövérség a fölény egyik atavisztikus megvalósulási módjának is tekinthető. Hasonló szellemben vélekedik a kövérekről a századforduló rémesen elhízott neves szatirikusa, Huszár Károly is: „A kövérség egy kiváltságos kaszt külső szimbóluma” (Huszár, 1988).

A jókedvű zabálás legyőzi a világot

Az ember szembekerül a világgal és megküzd vele. A munkát az evéssel fejezi be: felfalja a világ meghódított darabját. Ha eszik, mindig jókedvűen és örvendezve találkozik a dolgokkal. Az evés során úgy szűnik meg az ember és környezete közötti határ, hogy az ember van fölényben, a test kilép saját határai közül, legyőzi a világot, belőle gyarapítja ma-

gát. Szétszaggatja, bekebelezi, felemészti környezetét. A világot lenyelve növekszik. Úgy érzi, ő az erősebb, mert ő nyeli le a világot, nem pedig fordítva. A munka utolsó mozzanata mindig is a féktelen lakoma volt: „az ember mintegy a nyelve hegyén ízlelheti meg a legyőzött világ zamatát” — írja Bahtyin (1979). Ezek alapján hinnünk kell az amerikai gasztro-ideológus, Fechner tanainak. A fechnerizmus szerint a boldogság titka az alapos ráadásban rejlik. Sokat kell rágni, mert aki így cselekszik, az felemészti a világ minden gondját, mindig jókedvű és ráadásul egészséges marad (Sándor, 1968). A buddhisták is hasonló tanítanak: nyelés előtt rájuk meg harmincháromszor a falatot.

Az agresszív éhség

Az emlősöknél az agresszió ősi levezetési módja a harapás, ami egyben az étel bekebelezésének első mozzanata is. Humán szinten a primer orális agresszivitás a szocializált evésbe szublimálódott. A kövér emberek minden agressziójukat ki tudják élni az evésben, ezért zömmel veszélytelenek embertársaikra. Ha az eredeti levezetésmód frusztrált, ha az evés akadályokba ütközik, az agresszió felgyülemlik és más réseken nyer szabad utat.

A véres-végzetes vallásháborúk és a nagy éhínségek a világtörténelem során mindig egybeestek (De Castro, 1965). Joggal fohászknak a görögök ekképpen: „Istenem, tekintés utálattal a hasra és táplálékára, az erkölcs általuk vész el”. Hermann Imre Budapest ostromakor figyelte meg, hogy az éhezés miatt az agresszív gondolatok, szavak és cselekedetek elszabadultak (Hermann, 1984). A hiányos táplálkozás tüneteként kialakuló gyilkos agresszió alighanem legdrámaibb formája a kelet-indiai és trópusi *ámokfutás*, mellyel Stefan Zweig *Ámok* című kisregényében ismerkedhetünk meg (Zweig, 1972).

Többé nem *emészti magát* az ember, ha egyszer ételt emészthet. Az evés során feloldódnak a gátlások. Az étkező ember már nem féli, hanem felfalja a rémisztő külvilágot. A győzelmes zabálás alatt neveltségessé és kisszerűvé válik minden, ami eredetileg félelmetes volt. Az ember jókedvében már-már *kipukkad a nevetéstől* és (tegyük hozzá) a bezabált ételhegyektől. A lakomák pohárköszöntőiből és tószjtjaiból az optimizmus sugárzik, az ember eljövendő diadalát, a javakban való dúskálást és az újjászületést ünneplik (Bahtyin, 1979).

Bélpoklos hőseink

Nem véletlen, hogy minden nemzet diadalmas magasságokba emelte a maga nagyevő hőseit. A krónika őrzi például Kohnicker nevét, aki a XVIII. században fantasztikus étvágyával szerzett osztatlan népszerűséget. A passai polgár — a fáma szerint — egy ültében két egész borjút bírt felfalni, és állítólag megivott rá még 20 liter bort is (Szabó, 1989). Rabelais Gargamellájának evési képessége is csodálatra méltó: tizenegy hordó pacalt eszik meg. A népi komikum egyik legkedveltebb XVII. századi alakja pedig a kövér Guillaume volt, kinek kövérsége elképesztő méreteket öltött: „jó pár lépést kellett tennie, ha el akart érní saját köldökéig”. Két helyen fogta át öv, a melle és a hasa alatt, amittől nagyjából úgy nézett ki, akár egy boroshordó. Embertársai inkább átugrották, minthogy

kerülgettek volna (Bahtyin, 1979). A magyar népmese feneketlen bendőjű hőse pedig száz gombóc megevésének jutalmául még száz gombócot kér. Minden kornak és helynek megvannak ezen joviális és szeretett kövér személyei, mintha a lényükből sugárzó optimizmus valamennyi közösség szükséglete lenne. Gondoljunk csak a pocakos népi clownokra, Pickwick úr gömbölyded haskójára, és a Stan és Pan történetek túlsúlyos figurájára, Bud Spencer kedves macis megjelenésére, vagy akár a mi Pa Dö Dönkre. Minden korban kiemelkedő figyelem övezte az extrémén elhízott embert. A múlt század végén Budapesten a Fehér Hajó fogadóban lehetett szerény belépődíj ellenében megtekinteni azt a Sárszentmiklóson született csodagyereket, aki kereken száz kiló volt. Súlybajnokunk nemzetközi viszonylatban kicsinek találtatott, hiszen egy Stíriából érkezett mindössze kétesztendő kisfiú a mérlegre téve másfél mázsát nyomott (Fehér, 1987)! A földi javak eme bőségbődönjei a vidám, egyetemes zabálási utópiát, a *szájba repülő sült galamb* és a *terülő-terülő asztalkám* megszerzésének archaikus vágyát, a boldogságos szaturnuszi aranykort testesítik meg.

A zsír-védőpáncél

A testsúly a veszélyek elleni hátrításul is szolgál. A kövér gyermekek személyes térigénye kisebb, mint a normális súlyú társaiknak. A nagy test eleve védelmet biztosít. A sovány gyermekek távolságtartása azonban hasonlóan csökken, ha vattamellényt (testet körülvevő védőréteget) adnak rájuk. A fizikális védettség a közelséget veszélytelenebbé teszi, így a zsírszövet — úgy tűnik — pszichés védőfalként is funkcionál (Geiger, 1978). A hízás során a stresszre adott támadási és menekülési reakciók közül a menekülés egy statikus formája nyilvánul meg. A test úgy távolodik el a veszélytől, hogy „zsír-védőpáncélt” épít maga köré. Az evés azonban nemcsak a menekülést, hanem egyúttal a támadást is megvalósítja.

A kövérek megzabált agressziója

A kövér ember számára gyakran komoly nehézséget jelent az ellenséges érzés kimutatása. A békés és barátságos kövér ember agressziója mintha zsírrá alakult volna. Bastiaans egyik nőbetegéből például döbbenetes mennyiségű agresszivitás tört ki narckoanalízis során, amit követően tizenhat kilót fogyott (idézi Herman, 1976). Bychowski értelmezése szerint a kövér ember csakis orális bekebelező mechanizmus útján tudja levezetni az agresszióját, képletesen és egészen konkrétan szólva „lenyeli” az ellenséges érzéseket, amit lényegét tekintve sokan a kannibalizmus egyik tudattalan formájának tartanak (idézi Herman, 1976).

Az ellenség megevése valamikor nemcsak jelkép volt. Bulcsúról, a magyar vezérről írta Kézai Simon (1984): „Hogy bosszút álljon, több németet nyáron süttetett meg, s állítólag olyan kegyetlenséggel tombolt ellenük, hogy némelyiküknek úgy itta a véré, mint a bort.” Kínában manapság is előfordul ilyesmi. A hírhedt kulturális forradalom idején a vörösgárdisták a Huangcsi tartományban emberevésre adták fejüket. Több száz ellenforra-

dalmárnak kikiáltott személy megfőzött végtagjaiból ételt készítettek, és ünneppel köszöntve a felettük aratott győzelmet, felfalták húsukat. A burzsóá elhajlók tetemeit kitéték a kirakatba — hogy mindenki megszemlélhesse őket — elfogyasztás előtt. A kannibalizmus nyilvános volt, ezzel kellett bizonyítani a proletár forradalomhoz való hűséget (E. P. 1993).

A Vatra Romaneasca elnevezésű román nacionalista párt transzparensin ez állt 1990-ben: „*Magyar vért kívánunk inni*” (hozzáfűzhetjük, az ellenség megevésének primitív szokása szerint). Tóth-Máté Miklós *A bosszú* című novellájában, a mellőzött öreg hős kenyérből kifaragja, majd tehetetlen dühében felfalja előljárója mellszobrát, ezzel viszonzva megaláztatottságát. Az ellenség felfalásának ősi szokása mára csak szimbólum maradt. Ungvári Tamás szerint a húsételeken található élénkvörös ketchup még ma is a vért pótolja. Az ellenség vérének ivása vagy a — némileg civilizáltabb — buffalói korok véres húsa eltűnt a tényleges étkezési szokásokból. A jelképes vér és a felfalás agresszív jellege azonban mindmáig fennmaradt. Az orális agresszivitásnak alighanem nehezen pótolható lelki funkciója lehet. A bulimiában előforduló regresszív oráliszadisztikus (kannibalisztikus) megnyilvánulások jelentése: a szülők és a szociális környezet fölötti uralom megszerzése vagy a társak szimbolikus megsemmisítése (Igoin, 1979; Feiereis, 1989).

A fogazat az agresszió elemi fegyvere

A kövér ember szemre békés és barátságos. Valójában az orális alkathoz destruktív és szadisztikus impulzusok is tartoznak, hiszen a fogazat nemcsak a táplálkozás ösztönének egyik végrehajtó szerve, hanem a támadásnak és a védekezésnek is hatalmas fegyvere (Hermann, 1984). A száj az arc közismert csatateré. A ragadozó állatok összecsapás előtt félelmetes agyaraikat, fogazatukat mutogatják. Civilizált világunkban az ember nem támadhat és nem védekezhet az ősi és primer módon, a fogaival. Az orális agressziót és denenziót kénytelen időlegesen konzerválni és áttételesen a szocializált evésben kiélni. Az étel ilyen esetben az agresszió eredeti tárgyát, egy ellenséges személyt jelölhet.

A fogazat erőssége és a rágás működése az embernél elcsökevényesedett, nem tűnik elég agresszív eszköznek. Ezért a világ egyötöde fegyverszerű segédszerszámokat használ fel az evéshez, ehhez a „szadisztikus rituáléhoz”. Legalábbis Bernat Rudofsky a kés-sel-villával való étkezésben a kannibalizmus atavisztikus jelenlétét véli megelevedni. Képzőművészeti alkotásaiban a villát az ördög vasvillájaként illusztrálja, mint olyan eszközt, amely az istenadta ujjakat semmibe veszi (Szegő, 1988). *Az európaiak barbárok, mert kardokkal esznek* — állítja a kínai mondás.

A kés valóban támadó fegyver, veszélyes eszköz is lehet. Sebek ejthetők, megölt állatok darabolhatók fel vele. A XV. századtól számos tilalom is fűződik a kés használatához. Nem illik folyton kézben tartani, magasra emelni pedig végképp nem ajánlatos, mert ez a támadás képzetét váltja ki. Egy XV. századi illemkönyvben írják (Elias, 1987): „Ne tartsd a kést ábrázatot felé, mert szörnyű az s igen félelmetes”. Olyannyira nem ajánlatos ilyet cselekedni, hogy amikor az anhalti herceg, Lipót Frigyes egy angol udvarban ebédelve véletlenül a szájához emelte a kést, a mellette ülő dáma elájult rémületében (Szabó, 1989).

Az evés és a szeretet metaforái

Az eddigiekben azt fejtegettük, hogy a testméret, az evés, az etetés és az étellel kapcsolatos attitűdök jelentős kifejezői a rejtett dominanciaviszonyoknak. Nemcsak a hatalmat, de még a meghitt szeretetet is kódolhatja. Ez utóbbira jó példa lenne Woody Allen egyik filmjének Danny nevű hőse: „...mindent megtett Louért... Segített kiválasztani a ruháit... még együtt is evett vele.”

Egy XVIII. századbeli táplálkozástudós említi Gastereát, a tizedik műzsát, aki az étkezés élvezeténél, az asztali örömeknél elnököl (Brillat-Savarin, 1912). Szobrát úgy szokás megalkotni, ha bárki látná, úgy tesszen neki, mintha annak a nőnek a vonásait látná, akit legjobban szeret vagy szeretett. Az imádott nőben az anya alakját sejthetjük. A szoptatás során az anya és a táplálék nem választható külön. Az étel eredeti jelentése az anya maga. Amikor a „szertvelevés” vágya kielégítetlen, az evés pótcselekvésként jelentkezhet, hiszen a szeretés egyenlő az etetéssel, az etetve levéssel, végül is az evéssel.

Egy bulimiás (az ételt mértéktelenül zabáló, majd végül saját magát hánytató) egyetemista, az anyjához fűződő felemás viszonyát a fent említett tüneteivel fejezte ki. Egyszerre akart nagyon azonosulni és nagyon eltávolodni anyjától. Nagyokat zabált, de aztán rendre kihányta az anyját szimbolizáló ételt.

Szeretet és evés a mindennapi hagyományokban

A jó hangulatú családi étkezések a családi fészek melegét és biztonságát, a meghitt összetartozást reprezentálják. Az evés lehetőséget ad az emberi kapcsolatok kifejezésére. „Amikor jó barát jó barátot fogad, tegye elé a legjobb falatokat” — javasolja Bonvesin barát, az *Ötven előzékenység az asztalnál* című korabeli munkájában (Láng, 1992). A tördés, a jóltartás, az etetés a vendég megbecsülését, szíveslátását, szeretetét szimbolizálja. Ugyanakkor nem megenni a háziasszony főztjét nagy tiszteletlenséget jelent, azonos a ház lenézésével, a nem becsüléssel, a háziasszonyt magát nem fogadjuk el, ha nem csodáljuk meg ételét. Ezért írja bölcsen Ancsel Éva (1987): „Aki szeret egy embert, az megeszi a főztjét akkor is, ha odakozmált”.

A tudatalatti attitűdök tehát gyakran kifejeződnek abban a módban, ahogy az ételt számunkra elkészítik, illetve ahogy az ételt elfogyasztjuk. A kisgyermeknél látványosan megfigyelhető ez utóbbi feltevés igazsága, hiszen számukra egyáltalán nem mindegy, hogy ki adja ugyanazt az ételt.

Együtt evés és szövetség

A jóllakás öröme az emberiség történetében mindig is a legfontosabb társasági élmény volt (Szathmáry, 1976). A XVI. században az úrvacsora mint egyfajta társasági evés igen jelentős szociális szerepet töltött be. Az ostya a kölcsönös szeretet és megbékélés étke volt. A szimbolikus együtt evés — magától értetődően — tiltott volt harag, gyűlölködés vagy irigység esetén. A hit úgy tartotta, hogy méltatlan szívű emberek komolyan megbeteged-

hetnek, de még meg is halhatnak, ha érdemtelenül veszik magukhoz az úrvacsorát. Talán az iméntiek alapján érthető is annak az öt cannstatti polgárnak a félelme, akik a legnagyobb botrányokkal övezve öt teljes évig nem jártak úrvacsorázni, ugyanis irigységet és gyűlöletet tápláltak egymás iránt. Pedig bizonyára nem lehetett könnyű a dolguk, hiszen azt az egyént, aki kimaradt az úrvacsora szertartásából (lényegében nem evett a közösséggel együtt), a falubeli társadalom veszélyesnek tartotta és mély megvetéssel kiközösítette (Sabeau, 1988).

Bethlen Miklós egyik leveléből kiderül, hogy nálunk is igen nagy sértésnek számított, ha egy nemes nem ivott a többiekkel együtt. Egy tisztet — aki egyébként minden más vonatkozásban vendégszerető és nemes lelkű volt — ezen csekélység miatt kiközösítették ki (Szabó, 1989). Alkoholista betegek élettörténetéből tudjuk, hogy az ilyen kirekesztés, de még inkább az ettől való félelem ma sem ritka! Hiszen a közösséghez tartozás feltétele az orális beavatás, a közös evés-ivás. A XVI. században még a gyermekeknek sem járt haláluk után a harangszó, ha még nem áldoztak, hiszen ők még nem csatlakoztak hivatalosan (és tegyük hozzá: orálisan) is a közösséghez (Sabeau, 1988).

Az együtt evés szövetség jelentése abból a babonából ered, hogy az ember gyomrába került étel és a maradék között kapcsolat van. „Ugyanazoknak az ételeknek a fogyasztásával két ember úgyszólván zálogát adja jó magatartásának, biztosítékot adnak, hogy nem fognak bajt okozni egymásnak, hiszen fizikailag egyesíti őket a gyomrukban levő közös táplálék” — írja Frazer (1993).

A pertuivással is az emberek egyenlővé válnak, tegeződnek, mivel az aktus során azonos italt fogyasztanak. A mágikus hit szerint, ha mindannyian ugyanabból az anyagból esznek, vagy isznak, vagy ha isznak egymás véréből, akkor a kötelék és a kötelezettség kölcsönös lesz. Peter Greenaway egyik filmjében éppen az örök összetartozás vágya hajtja a szerelmeseket, mikor közös reggeliről ábrándoznak.

A felek úgy válnak fizikálisan és spirituálisan is eggyé, hogy az étel közös. Egyformák lesznek azáltal, hogy ugyanaz az étel vagy ital kerül a gyomrukba. A szerelmesek egybefonódását a népi nyelv is hasonló szóképpel fogalmazza meg: *egy tányérből esznek*. Hoppál Mihály a násznép rituális egybefonódását, rokonná válását írta le, hogyan válik a lakodalom során a násznép, a két rokonság az eszem-iszom kapcsán eggyé: a levesből és a pörköltből mindenki annyit kap, amennyit szed, de a végén a torta egyenlő darabokra van vágva (Hoppál, 1980).

A tápértéken túl az ételnek jelentős lélektani értéke is van. Az evés, az étel és a testméret fontos intra- és interperszonális emocionális rendezőelvként is funkcionál. A táplálkozási zavarok értelmezésekor a szakembernek ezt figyelembe kell venni.

IRODALOM

- ANCSEL É. 1987. *Százkilencvennégy bekezdés az emberről*. Budapest: Kossuth.
- ANDERSEN, H. C. 1959. *A versenyugrók*. Budapest: Európa.
- BAHTYIN, M. 1979. Adalékok a lakoma- és evésábrázolások kultúrtörténetéhez. *Valóság*. 1979/2. 47–59.
- BÉKI G. 1986. Az elhízás társadalmi tényezőiről. *Egészségnevelés*. 27. 159–162.
- BRIERLEY, J. K. 1973. *Biológia és társadalmi válság*. Budapest: Gondolat.
- BRILLAT-SAVARIN 1912. *Az ízlés fiziológiája*. Budapest: Signer és Wolfner kiadása.

- CSUPOR T.** 1979. *A táplálkozás paradoxonai.* Budapest: Magvető.
- DE CASTRO, I.** 1965. *Az éhező Brazília. Az éhség és a sertanejo társadalmi élete.* Budapest: Kossuth.
- DOBROVITS A.** 1979. Egy későkori halotti lakoma — ábrázolás a Szépművészeti Múzeum Egyiptomi Gyűjteményében. In: Kákosy László (szerk.): Dobrovits Aladár *Válogatott tanulmányai.* I. Egyiptom és az antik világ. Budapest: Akadémiai. 100–109.
- DU CANN, C.** 1991. Tupir. *IPM.* 3. 1991.
- ELIAS, N.** 1987. *A civilizáció folyamata. Szociogenetikai és pszichogenetikai vizsgálódások.* Budapest: Gondolat.
- E. P.** 1993. Felfalták előljáróikat. *Képes Újság* 1993. 02. 06.
- ESPMARK, S.** 1992. Psychological aspects of obesity. In: *Reproductive Life.* Edited by Wijma K. and Schoultz von B. The Parthenon Publishing Group, Stockholm. 243–249.
- ESQUIVEL, L.** 1994. *Szeress Mexikóban.* Budapest: Pesti Szalon.
- FEHÉR B.** 1987. Régi pesti hétköznapiok Fidibuszfényben. *Magyarország.* 1987. október 9. 21.
- FEIEREIS, H.** 1989. *Diagnostik und Therapie der Magersucht und Bulimie.* München: Marseille Verlag.
- FORGÁCS A.** 1991. *Az étel, az evés és a testméretek pszichoarchaikus jelentésrétegei.* Budapest: Pszichoszomatikus füzetek, 25.
- FRAZER, I. G.** 1965. *Az aranyág.* Budapest: Gondolat.
- GEIGER, Á.** 1978. A testhatárok szerepe a juvenilis obesitas tünettanában. *Magyar Pszichológiai Szemle.* 19. 33–44.
- HERMAN E.** 1976. Az elhízás pszichoszomatikus összefüggései. In: Király Piroska (szerk.): *Pszichoszomatikus megbetegedések. Tanulmánykötet.* Budapest: Medicina. 95–109.
- HERMANN I.** 1984. Az ember ősi ösztönei. Budapest: Magvető.
- HOPPÁL M.** 1980. Elosztás és egyenlőség. *MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei.* 32.
- HUSZÁR K.** 1988. Enni vagy nem lenni? Küzdelem a kövérséggel. *Grimasz, Szatirikus Irodalmi Magazin.* Budapest: Európa.
- ICOIN, L.** 1979. La boulimie et son infortune. Paris: Presses Universitaires de France.
- JOÓ M. N.** 1991. *A súlytöbblet, mint a dominancia kifejezője.* Énkép — énéideál vizsgálatok Leary és MMPI teszttel obesitásban. Előadás. Elhangzott a Magyar Pszichiátriai Társaság II. Vándorgyűlésén. Kecskemét, 1991. nov. 8–9.
- KÉZAI S.** 1984. A magyarok viselt dolgairol. *A magyar középkor irodalma.* Budapest.
- LÁNG GY.** 1992. *Konyhai különlegességek és képtelenségek.* Budapest: Corvina.
- MAJER, J.** 1987. *Hogyan viselkednek az állatok? Betekintés az etológiába.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- MINUCHIN, S.** 1974. *Families and family therapy.* Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- NASSER, M.** 1988. Eating disorders: the cultural dimension. *Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology.* 23. 184–187.
- RABELAIS, F.** 1965. Gargantua és Pantagruel. Budapest: Szépirodalmi.
- SABEAN, D. W.** 1988. Áldozás és közösség. Az úrvacsora-vétel megtagadása a 16. században. In: Vári András (szerk.): *Misszionáriusok a csonakban.* Antropológiai módszerek a társadalomtörténetben. Budapest: Akadémiai Kiadó. 110–156.
- SÁNDOR R.** 1968. *Furcsaságok az orvoslás világából.* Budapest: Medicina.
- SZABÓ I.** 1989. *Történelmünk asztalai.* In: A Népszava Kalendáriuma. Budapest. 171–181.
- SZATHMÁRY L.** 1976. *Eat or Be Eaten. Food as Celebration.* Chicago.
- SZEGŐ GY.** 1988. Tárgyak és szokások. *Magyar Nemzet* 1988. január 11.
- SZOLLÁR L.** 1986. *Az elhízás kórleltana.* Budapest: Medicina.
- TÚRY F.–SZABÓ P.–FORGÁCS A.** 1989. *A pszichoszomatikus táplálkozáscsavarok morbiditásának vizsgálata debreceni középiskolás és egyetemista populációban.* Az MTA DAB pályázatán I. díjat nyert pályamunka. Debrecen.
- TÚRY F.–RATHNER G.–SZABÓ P.–FORGÁCS A.** 1994. A táplálkozási magatartás zavarainak hazai epidemiológiai adatai: újabb eredmények. *Orvosi Hetilap.* 135. 787–791.
- VANDEREYCKEN, W.–HOEK, H. W.** 1991. Are eating disorders culture-bound syndromes? In: Halmi, K.A. (eds.): *The psychology and treatment of anorexia and bulimia nervosa.* Washington, D.C.: American Psychiatric Press.
- ZWEIG, S.** 1972. *Amok.* Budapest: Magyar Helikon.